

Колесникова 2009: Колесникова, Т. В. К вопросу о выделении видов синкретизма [Текст] / Т. В. Колесникова // Гуманитарные исследования – 2009. – № 3. – С. 47-50.

Радутна 1996: Радутная, О. А. Синкретизм и полисемия как категория формально-содержательной языковой ассиметрии [Текст] / О. А. Радутная // Семантика языковых единиц: докл. V Международн. конф. – М., 1996. – Т. 1. – С. 35-36.

Холоділова 1993: Холодилова, Л. Е. О термине «синкретизм» в языке и речи [Текст] / Л. Е. Холодилова // Вопросы терминологии. – Нижний Новгород, 1993. – С. 127-133.

Чесноков 2005: Чесноков, П. В. Синкретизм статистический и динамический [Текст] / П. В. Чесноков // Сб. ст. научно-методического семинара TEXTUS. – Ставрополь, 2005. – С. 27-30.

Штайн 2005: Штайн, К. Э. Переходность и синкретизм в свете деятельностной концепции языка [Текст] / К. Э. Штайн // Сб. ст. научно-методического семинара TEXTUS. – Ставрополь, 2005. – С. 26.

Cruse 2000: Cruse, D. A. Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics [Text]. – Oxford University Press, 2000. – 424 pp.

Прослежены особенности организации системы полифункциональных грамматических форм парадигмы «полисемия – синкретизм – омонимия». Выделены основные дифференцирующие параметры явлений синкретизма и омонимии на формальном, функциональном и семантическом уровнях.

Ключевые слова: полифункциональная грамматическая форма, полисемия, синкретизм, функциональные омонимы, переходность.

There are investigated peculiarities of system organization of polyfunctional grammar forms of the paradigm «polysemy – syncretism – homonymy». Main differentiative criteria of events of syncretism and homonymy are marked on functional and semantic levels.

Keywords: polyfunctional grammar form, polysemy, syncretism, functional homonyms, transitivity.

Надійшла до редакції 27 вересня 2010 року.

Людмила Островська

ББК Ш12=411.4 x 221
УДК 81' 367. 623

РЕАЛІЗАЦІЯ МІСЦЕВИМ ВІДМІНКОМ АТРИБУТИВНИХ ВІДНОШЕНЬ

Висвітлено формально-синтаксичні особливості й семантичні вияви атрибутивних конструкцій із залежним місцевим відмінком.

Ключові слова: атрибутивні відношення, атрибутивна конструкція, система атрибутивних компонентів.

Категорія атрибутивності охоплює широке коло семантичних значень зі своїми спеціалізованими формами вираження, де в певних випадках спостерігається еквівалентність цілого ряду компонентів різноманітних синтаксичних конструкцій, які утворюють своєрідну семантичну мікросистему, специфіка якої виявляється в особливостях функціонування атрибутивних конструкцій в умовах контексту.

Функціональний вияв категорії атрибутивності характеризується наявністю ядра, напівпериферійних утворень, формально співвідносних з ядерною зоною, периферією.

Значення атрибутивності в ядерних конструкціях – це їх системно значуща внутрішня властивість, яка реалізується в семантико-синтаксичних відношеннях між предметом та ознакою й семним складом лексичних значень компонентів структури, яке підтверджується атрибутивним призначенням її компонентів.

Ядро категорії атрибутивності наповнено категорійними формами – якісними прикметниками, які, сполучаючись з конкретними іменниками, найповніше виражають сутність атрибутивної семантики.

Напівпериферійні зони категорії атрибутивності вміщують структури, формально співвідносні з ядерними. Обов'язковою вимогою для них постає спеціалізація в ознаковій функції і формально-граматична подібність до якісних прикметників. Усі напівпериферійні атрибутивні компоненти об'єднані тим, що в силу особливостей лексичного наповнення структур виражають атрибутивне значення не безпосередньо, а опосередковано, шляхом вказівки на інший предмет чи його ознаку.

Периферійні атрибутивні форми переважно зберігають семантику вихідної форми, саме тому в синтаксичних конструкціях виражаються складні синтаксичні відношення, специфіка яких виявляється залежно від лексико-граматичних особливостей опорного слова, лексичного значення залежного слова, а також від контексту, логічного співвідношення похідної й вихідної форм і відповідної конструкції з певними трансформами.

Периферійна зона атрибутивності репрезентована конструкціями, в яких залежний компонент виражений насамперед відмінково-прийменниковими формами іменника. У сучасному мовознавстві особливо актуальним є дослідження периферійних зон функціонально-семантичної категорії атрибутивності, що пояснюється

здатністю периферійних утворень виражати складні синкретичні відношення, які являють собою поєднання (синтез) диференційних компонентів, що протиставляються один одному й пов'язані з явищами транспозиції. У периферійних формах категорії атрибутивності відображаються широкі можливості вираження конденсованої думки. Вибір варіантів вираження певної атрибутивної конструкції залежить від комунікативних настанов мовця.

Видається важливим розгляд атрибутивних конструкцій з відмінково-прийменниковими формами залежного іменника. Деякі з них попри те, що потенційно не призначені виражати атрибутивні відношення, можуть виконувати означальну функцію. Визначальну роль тут відіграє семантична природа носія ознаки. У змістовій структурі носія ознаки (конкретного іменника) закладено означальний елемент, що експлікується за допомогою залежного компонента. Як відзначає К.Г. Городенська, на атрибутивне функціонування іменникових форм впливає характер відмінкових значень [Городенська 1991: 184]. Крім цього, А.М. Мухін підкреслює, що до такого атрибутивного вживання іменників та інших слівосформ спричиняється семантичне ущільнення максимально інформативних конструкцій [Мухін 1980: с.75], тобто, на думку Л.П. Давидової, відбувається згортання присудка і, як наслідок, поява нехарактерного для власне-словосполучень поєднання слів [Давидова 1971: 20-24].

Метою пропонованої статті є висвітлення формально-синтаксичних особливостей і семантичних виявів периферійної зони атрибутивності, а саме атрибутивних конструкцій із залежним місцевим відмінком.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних **завдань**: 1) встановити частини мовну приналежність, лексичне значення опорного слова; 2) з'ясувати функціонально-семантичне значення залежного елемента; 3) охарактеризувати прийменник як формальний показник вираження певного відношення; 4) визначити можливість морфологічного відповідника залежного елемента; 5) встановити вихідну структуру досліджуваної конструкції.

Місцевий відмінок у його основному вимірі являє собою валентно зумовлений компонент при дієсловах локативної семантики. І.Р. Вихованець відзначає, що первинною семантико-синтаксичною функцією місцевого відмінка є локативна функція, а саме статичної локалізації, а первинною формально-синтаксичною – функція придієслівного керованого другорядного члена речення [Вихованець 1987: 30]. В усіх інших позиціях місцевий відмінок постає як вторинний і реалізує невластиву для нього семантику, яка ускладнюється його первинною.

У постпозиції переважно при власне-предметних іменниках форми місцевого відмінка набувають чітко окресленої атрибутивної семантики. Більшість лінгвістів наголошує на тому, що атрибутивна позиція місцевого відмінка можлива лише при згортанні присудків певних семантичних типів [Городенська 1991: 194], [Загнітко 2000: 243], зокрема, можна виділити згортання структур з предикатами місцезнаходження, розташування: *Бібліотека знаходиться при науковому центрі* → *бібліотека при науковому центрі*; предикатами із значенням існування в часі (*Система, що існувала по реформі* → *система по реформі*).

Для місцевого атрибутивного відмінка з-поміж інших семантичних значень основним є атрибутивно-локативне. Це значення постає сформованим внаслідок згортання реченнєвих утворень з предикатами руху чи із значенням орієнтації в просторі. Атрибутивно-локативне відношення по-різному варіюється прийменниками. Зокрема прийменник *при* є формальним показником значеннєвого відтінку ознаки просторової близькості або прилягання до певного просторового орієнтира: *І осяяло і церкву нам, і садибу нашу давно, і криницю при акації* (Осьмачка Т. // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. у 3-х книгах – К.: Рось, 1994. – Кн. 2. – С.125); *Львівське братство при церкві Успенія Богородиці (відоме з 1453 р.), яке зміцніло в боротьбі з польським релігійним і урядовим тиском, мало одну з перших в Україні друкарень (Іван Федоров) та видатну братську школу...* (Онопrienko В.І. Історія української науки ХІХ-ХХ ст.: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1998. – С.33).

Прийменник на демонструє значення ознаки за місцем на поверхні якогось предмета: *Годинник на тумбочці показував сьому* (Курков А. Ігри по-дорослому: Політичний детектив. У 2-х т. – К.: Грамота, 2003. – Т1. – С.247); *Чорне проваля Дніпра, прикрашене коштовними браслетами з вогнів автомашин на мостах, повільно проплило піді мною* (Пиркало С. Не думай про червоне: Роман не для молодшого шкільного віку. – К.: Факт, 2004. – С.10).

Атрибутивно-локативне значення місцевого відмінка з прийменником *на* зазнає досить часто різноманітних модифікацій під впливом лексичного наповнення відмінково-іменникової форми. Для прийменника *на* варто вважати контекстуально зумовленими такі значення:

а) ознака за територією проживання, діяльності, поширення: *Отже, перед Україною (щоправда, вже не вперше) виникають припадні перспективи стати надзвичайно важливим гравцем на європейському ринку транзиту енергоресурсів* (День. – 2005. – № 41. – 10 березня. – С.1); *Бій на плацдармі то затухав, то спалахував з вулканічною пристрасстю, але був десь далеко* (Яновський Ю. // Бирик С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови. – К.: Довіра, 1998. – С.103);

б) ознака за основою чого-небудь: *... полярники спускали свої легкі жовтогарячі гумові човни на алюмінієвому корпусі* (Курков А. Ігри по-дорослому: Політичний детектив. У 2-х т. – К.: Грамота, 2003. – Т1. – С. 496); *Пурпурова та блакитна кольорова площина майже на сліучо-яскравому золотому тлі аспиди справляє величезне значення* (100 найвідоміших шедеврів України. – К.: Автограф, 2004. – С.193);

в) зовнішньостильових прикмет предметів: *Я беру також вишиту прабабину сорочку. Набір червоних футболок, білих блузок та чорних спідниць, кілька пар взуття на підборах-«шипільках»* (Пиркало 2004, с.6); *Він*

дуже був значний. Своє щось мав на думці. Носив коштовний Хрест на срібнім ланцюгу (Костенко Л. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – С.97);

г) вікових особливостей людей: *При цьому певним чином відрізнялись вінки дівчат «на порі» та заручених, проте їх виготовлення та одягання не супроводжувалося обрядовими діями* (Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. – К.: Либідь, 1994. – С.136);

г) ознака за способом приготування певної страви, складником речовини чого-небудь: *Вергуни – просте печиво, нехитрі ласощі, які виготовляли із прісного тіста на яйці й сироватці або масляниці* (Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. – К.: Либідь, 1994. – С.830); *Капусняк на м'ясній юшці з жирної свинини варили частіше в період зимових (різдвяних) м'ясниць* (Там само. – С.86);

д) ознака за способом пересування в просторі, зокрема вказівки на засоби руху: *...зривнями ще можна заплатити за дрібні радощі життя, як-от проїзд на автобусі.* (Курков А. Ігри по-дорослому: Політичний детектив. У 2-х т. – К.: Грамота, 2003. – Т1. – С.10); *... його покликання – це вічний політ на птахах-конях у безмежний простір, який і зігріває, і годує, дає добробут і на завтрашній день* (Задорожна Л. Відстані без розлук. – К.: Акцент, 2004. – С.171); *...то він розповідав про письменницький будинок творчості у Коктебелі, то про Юрмалу на Балтиці, то про захоплюючу мандрівку на пароплаві по Єнісею.* (Нестайко В. Таємничий голос за спиною. – К.: «Веселка», 1990. – С.10).

У більшості аналізованих конструкціях, на нашу думку, на перший план виходить саме значення атрибутивності, яке виникає в присубстантивній позиції при непохідному іменнику, тобто суттєвим постає врахування семантики опорного слова. Місцевий атрибутивний відмінок в подібних структурах починає виконувати роль уточнювального елемента кваліфікаційного типу, а означуваний іменник характеризується і препозитивним (ядерним або співвідносним з ядерним) атрибутом. Як відомо, препозитивний узгоджуваний атрибут посилює ознакову семантику й атрибута в постпозиції. В окремих випадках первинне локативне значення складно встановити, навіть застосовуючи трансформаційні перетворення.

Локативна ознака, виражена конструкцією «у(в) + місцевий відмінок», має відтінки значення:

а) ознака за місцем всередині чогось: *Коли людина чесна, то вона могутіша за всі святощі у книгах світових і за всі закони, вписані туди* (Осьмачка Т. // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. у 3-х книгах. – К.: Рось, 1994. – Кн. 2. – С.117); *Чи, може, сам невипростаний я, не маю мужності і того духу в слові* (Вінграновський М. // Там само. – С.430); *Лише реальна звукова доріжка наче утримувала події в автобусі під контролем Віктора* (Курков А. Ігри по-дорослому: Політичний детектив. У 2-х т. – К.: Грамота, 2003. – Т1. – С.228); *Не було в Ігоря Львовича свого пінгвіна Мишка, що поступився б йому місцем у літаку* (Там само. – С.144);

б) ознаки за шляхом пролягання в певному просторі: *Путівець у лісі не був розрахований на автобуси* (Курков А. Ігри по-дорослому: Політичний детектив. У 2-х т. – К.: Грамота, 2003. – Т1. – С.230); *У вибалку на самім дні – Зелена стежка в бур'яні* (Мисик В. // Бибик С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови. – К.: Довіра, 1998. – С.338).

Атрибутивні конструкції з місцевим відмінком на позначення атрибутивно-локативних відношень можуть мати синонімічні конструкції з ядерними атрибутивними формами, зокрема такі, що виражають просторову близькість до чого-небудь (*смуга при березі – прибережна смуга, селище при місті – приміське селище, трава при дорозі – придорожня трава*); шлях пролягання в певному просторі (*стежка в лісі – лісова стежка, дорога в парку – паркова дорога, шлях у горах – гірський шлях*); значення ознаки за способом приготування страв (*каша на молоці – молочна каша, тісто на дріжджах – дріжджове тісто*). Крім цього, К.Г.Городенська відзначає, що цей тип кореляції виявляє абсолютну лексико-семантичну тотожність [Городенська 1991: 190].

Зазвичай атрибутивно-темпоральне значення для місцевого відмінка нетипове, проте іноді атрибутивно-темпоральні відношення виражаються атрибутивними конструкціями з місцевим відмінком, що диференціюється щодо часового орієнтира відрізка часу: одночасність або часова наступність. Такі атрибутивні конструкції постають як наслідок згортання речень з предикатами, що означають існування, перебіг у часі. Формальними показниками значення одночасності є прийменники *при, у(в): Я – людина розумна, дотепна, талановита, тому ні в кого під час співбесіди при прийомі на роботу не виникло жодних сумнівів у тому, що я найпрофесійніший новинний журналіст, якого тільки можна знайти* (Пиркало С. Не думай про червоне: Роман не для молодшого шкільного віку. – К.: Факт, 2004. – С.9); *Внизу від мене віддалявся Київ. Київ у тремтливих вечірніх вогнях, жовтих, червоних, зелених, синіх* (Там само. – С.101); *В останнє десятиріччя життя наукової діяльності Михайло Максимович традиційно влітку відвідував Київ, що і визначало тематичне спрямування його досліджень у цей період* (Бойко М. // Бибик С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови. – К.: Довіра, 1998. – 2004. – С.143).

На часову наступність переважно вказує прийменник *по: Родина підсобляла йому в тім надто мало, майже ніяк і нічим: тільки перевагою в спадщині – як старшому синові – по смерті батька* (Задорожна Л. Відстані без розлук. – К.: Акцент, 2004. – С.15); *Відчуття ніяковості й досади по тій розмові за клопатами й минулося та, видати, не забулось* (Там само. – С.171).

Місцевий атрибутивний може мати співвідносні ядерні форми, виражаючи часову наступність зі значенням явищ суспільного життя: *час по війні – повоєнний час, діяльність по реформі – пореформенна діяльність* тощо.

Вираження місцевим відмінком власне-означальних відношень варто кваліфікувати як найпериферійніші утворення, що постають внаслідок переосмислення первинної форми й семантики, часто внаслідок метафоризації значення. Власне-означальні відношення виникають в атрибутивних конструкціях зі значенням зовнішньостильових прикмет предмета, особи або зі значенням вказівки на їхній внутрішній стан: *Головне й найтяжче, як то і завжди буває, для кожної людини, яка обрала нелегкий шлях у житті, виявилось для нього попереду* (Задорожна Л. Відстані без розлук. – К.: Акцент, 2004. – С.11); ... *він побачив невеличкого хлопчика, закутаного хусткою, і худу бабуню у валянках* (Зарудний М. // Бибик С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови. – К.: Довіра, 1998. – С.19); *І скаже світ: Ти крихта у мені. Ти світлий біль в тяжкому урагані* (Костенко Л. // Там само. – С.36).

Атрибутивно-об'єктні відношення в атрибутивних конструкціях з місцевим відмінком виникають переважно при девербативах. У таких структурах вільно можуть вживатися прийменники *на, у(в)*: ... *характер професії вимагав від Гарніка не зосередження в Богові, а зосередження на довколишніх виявах життя...* (Задорожна Л. Відстані без розлук. – К.: Акцент, 2004. – С.28); *Під сірим розкошланим небом зрідка лиш лунало: «Соб!», «Цаб!» та ще – скрип коліс або їх чвакання на масній землі* (Там само. – С.58); *Віктор сидів і терпляче чекав на дзвінок у двері* (Курков А. Ігри по-дорослому: Політичний детектив. У 2-х т. – К.: Грамота, 2003. – Т1. – С.236). Атрибутивно-об'єктна семантика в аналізованих конструкціях постає внаслідок збереження означуваними віддієслівними іменниками їх валентних можливостей, які чітко виявляються при трансформаційних перетвореннях: *зосереджуватися на довколишніх виявах життя – зосередження на довколишніх виявах життя; чвакати на масній землі – чвакання на масній землі; дзвонити у двері – дзвінок у двері*.

З-поміж досліджуваних атрибутивних конструкцій з місцевим відмінком функціонують і форми з прийменником *по*. Структури «по + місцевий відмінок» найчастіше в атрибутивній функції можуть передавати семантику обмеження: *Багато хто із побратимів по справі не зрозумів його...* (Задорожна Л. Відстані без розлук. – К.: Акцент, 2004. – С.173); *Він поїде на батьківщину свого батька, а власне, і свою батьківщину: там живуть його брати по мові й вірі* (Там само. – С.129). Здебільшого значення обмеження реалізується в наведених конструкціях при іменниках-назвах осіб: *товариші по службі, партнер по справах, сусіди по квартирі* тощо.

Для атрибутивної конструкції «по + місцевий відмінок» характерним є також значення ознаки за способом дії. Атрибутивне значення ознаки за способом дії виражене в конструкціях з опорним віддієслівним субстантивом, який чітко виявляє свої первинні валентні потенції, що яскраво виражається при відновленні твірної конструкції: *Вони подумали про чуття людини, яка шість днів чекає п'ятихвилинної розмови по радіо* (Собко В. // Бибик С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови. – К.: Довіра, 1998. – С.39) – *розмовляти по радіо і розмови по радіо; Виріб (7,8x7,4x1,0 см) зроблено за допомогою литва по формі з наступним карбуванням деталей* (100 найвідоміших шедеврів України. – К.: Автограф, 2004. – С.187) – *лити по формі і литва по формі; Хвилин за п'ять напружене мовчання на тлі працюючого десь на дворі електрогенератора порушила чергова розмова по рації* (Курков А. Ігри по-дорослому: Політичний детектив. У 2-х т. – К.: Грамота, 2003. – Т1. – С.316) – *розмовляти по рації і розмови по рації; Серед бідноти нерідко практикувалось носіння окремих видів одягу та взуття по черзі окремими членами сім'ї* (Українська мінувщина: Ілюстрований етнографічний довідник. – К.: Либідь, 1994. – С.137) – *носити по черзі і носіння по черзі*.

Зрідка місцевий відмінок з прийменником *по* в атрибутивних конструкціях може передавати інші значення: атрибутивно-причинове, атрибутивно-об'єктне, атрибутивно-порівняльне: *Я люблю тварин. Справжніх, звичайно, а не тих, з якими випадає мати справу по службі...* (Курков А. Ігри по-дорослому: Політичний детектив. У 2-х т. – К.: Грамота, 2003. – Т1. – С.211) – атрибутивно-причинове відношення; *Він ніколи не думав, що удари по самолюбству бувають такими болючими* (Хома А. Провина. – Львів: «Піраміда», 2003. – С.113) – атрибутивно-об'єктні відношення; *Ксенія зробила очі по яблуку від подиву* (Курков А. Ігри по-дорослому: Політичний детектив. У 2-х т. – К.: Грамота, 2003. – Т1. – С.11) – атрибутивно-порівняльні відношення.

Часом з-поміж аналізованих структур виділяють атрибутивні конструкції з місцевим відмінком, що постали внаслідок згортання речень з предикатами, які передають значення спеціалізації, призначення: *художник спеціалізується на малюванні декорацій – художник по декораціях* (О.С. Мельничук [Мельничук 1961: 124-194]). Такі конструкції є досить вживаними, особливо в усному мовленні. Однак наявна тенденція до обмеження сфери їхнього поширення в силу їх ненормативності, що відзначають сучасні дослідники культури українського мовлення (О.Д.Пономарів [Пономарів 1998: 178], М.Й.Волощак [Волощак 2003: 145]). Тому не можна погодитися з думкою про те, що з-поміж інших прийменникових засобів прийменник *по* є найбільш вирішальним показником значення спеціалізації [Мухин 1980: 124-194]. На сьогодні більшість мовознавців вважають, що вживаючись із місцевим відмінком, прийменник *по* означає: а) місце дії: *розійшлися по хатах, покотився по полю*; б) спосіб дії: *сказати по правді, зробити по добрій волі*; в) час (із значенням після): *прийшов по обіді, по роботі заспівали*; г) підставу для розпізнавання певної дії, ознаки: *Видно пана по халявах (Нар.тв.); бачити по очах*. Вихідні дієслівні структур, трансформуючись в іменникові, зберігатимуть первинну семантику, на яку накладатиметься атрибутивна функція, тобто такі атрибутивні конструкції з прийменником *по* виражатимуть атрибутивно-локативні, атрибутивно-темпоральні, атрибутивно-способові та власне-атрибутивні відношення. Пор.: *Досить нам уже того ходіння по лісу* (У.Самчук // Бибик С.П., Єрмоленко С.Я.,

Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови. – К.: Довіра, 1998. – С.31) – *ходити по лісу і ходіння по лісу; Відчувається, що в цьому будинкові йде десь шалена, напружена праця по обіді* (І.Багряний // Бибики С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови. – К.: Довіра, 1998. – С.282) – *працювати по обіді і праця по обіді*.

Отже, відмінкові форми, а саме місцевий відмінок, у позиції атрибута характеризуються синкретичністю семантики, виражаючи атрибутивно-локативні, атрибутивно-темпоральні, атрибутивно-причинні та інші атрибутивно-обставинні відношення. Специфіку відмінкового значення передає прийменник, що може мати синонімічні форми вияву.

Місцевий атрибутивний з-поміж усього загалу аналізованих конструкцій атрибутивної семантики, реалізованих нетиповими формами, охоплює 2,7 %. Отже, місцевий атрибутивний належить до абсолютної периферії з-поміж засобів вираження атрибутивної семантики.

Дослідивши матеріал, дійшли висновку, атрибутивні конструкції із місцевим відмінком належать до рідковживаних. Форма місцевого відмінка в атрибутивній конструкції позначена постійним синкретизмом, а саме забарвлена просторовою семантикою, що для неї виступає інваріантною. Ця семантика накладається на вторинну функцію форми, що виступає мотивованою у внутрішньореченській структурі. Функціонування місцевого відмінка з атрибутивним значенням вказує на те, що розглянуті семантико-синтаксичні атрибутивно-локативні, атрибутивно-темпоральні, зрідка власне-означальні, атрибутивно-об'єктні, атрибутивно-причинні, атрибутивно-порівняльні відношення зумовлені валентністю згорнутого предиката вихідної структури. Особливістю таких атрибутивних конструкцій постає те, що, потенційно не призначені виражати атрибутивні відношення, вони можуть виконувати означальну функцію. Значну роль при цьому відіграє семантична природа носія ознаки, у змістовій структурі якого закладено означальний елемент, що експлікується за допомогою залежного компонента. Окрім цього, до такого атрибутивного вживання досліджуваних форм спричиняється семантичне ущільнення максимально інформативних конструкцій, тобто відбувається згортання присудка і, як наслідок, поява нехарактерного для власне-словосполучень поєднання слів.

Функціонування семантично розмаїтих прийменниково-відмінкових форм в атрибутивних конструкціях відбиває одну із закономірностей мовної системи експлікувати необхідну в конкретній мовленнєвій ситуації інформацію за рахунок економних мовних засобів. Визначальна роль у формуванні семантичної структури таких конструкцій належить прийменникам. Такі атрибутивні конструкції характеризуються синонімічними зв'язками. Вживання того чи іншого прийменника з іменниковою формою мотивується стилістичними чинниками.

До **перспектив дослідження** системи атрибутивних компонентів в українській мові належить виявлення повного спектру формального і семантичного варіювання кожного з її складників, з'ясування специфіки їх взаємодії й взаємовпливу, а також розгляд категорії атрибутивності з погляду прагматики, де вона виступає не лише як структурно-семантична заданість, не тільки як функція, а як явище, основу якого складає спеціальний відбір засобів мови (мовлення) для найточнішого вираження певної характеристики предмета, різних відтінків атрибутивності.

Література

Вихованець 1987: Вихованець, І.Р. Система відмінків української мови [Текст] / І.Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1987. – 231с. – Бібліогр.: с. 225-231.

Волошак 2003: Волошак, М. Неправильно-правильно. Довідник з українського слововживання. За матеріалами засобів масової інформації [Текст] / М. Волошак. – К.: Просвіта, 2003. – 160 с. – Бібліогр.: с.160 – ISBN 966-7551-44-X.

Городенська 1991: Городенська, К. Г. Деривація синтаксичних одиниць [Текст] / К.Г. Городенська. – К.: Наук. думка, 1991. – 190 с. – Бібліогр.: с.178-190.

Давидова 1971: Давидова, Л.П. Из спостережень над структурою і функціями субстантивних словосполучень [Текст] / Л.П. Давидова // Українська мова і література в школі. – 1971. – № 11. – С.20-24. – Бібліогр.: с.24.

Загнітко 2000: Загнітко, А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія [Текст] / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – 662 с. – Бібліогр.: с. 598-637. – ISBN 966-7277-90-9.

Мухин 1980: Мухин, А. М. Синтаксический анализ и проблемы уровней языка [Текст] / А.М. Мухин. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1980. – 308 с. – Бібліогр.: с. 300-308.

Мельничук 1961: Мельничук, О.С. Историчний розвиток функції і складу прийменників в українській мові [Текст] / О.С.Мельничук // Слов'янське мовознавство. – 1961. – Вип. 3. – С. 124-194. – Бібліогр.: с.194.

Пономарів 1998: Пономарів, О. Культура слова: мовностилістичні поради [Текст] / О. Пономарів. – К.: Либідь, 1998. – 240 с. – Бібліогр.: с.235-240. – ISBN 5-325-00448-4.

Освещены формально-синтаксические и семантические аспекты атрибутивных конструкций с зависимым предложным падежом.

Ключевые слова: атрибутивные отношения, атрибутивная конструкция, система атрибутивных компонентов.

This article focuses on the problems of formal-syntactic and semantic aspects of attributive constructions with dependent instrumental case.

Keywords: attributive relations, attributive constructions, the system of attributive elements.

Надійшла до редакції 15 вересня 2010 року.

Ольга Павлович

ББК Ш12=411.4*22

УДК 81`367

ТИПОЛОГІЙНІ ВИЯВИ КОНГРЕГАЦІЙНО-СИСТЕМНИХ ВІДНОШЕНЬ У СТРУКТУРІ РЯДУ

Визначено поняття конгрегаційних систем, з'ясовано основні ознаки конгрегаційних систем, виявлено статус конгрегаційних систем щодо синтаксичного ряду, визначено основні семантичні типи конгрегаційних систем з простеженням основних їхніх різновидів.

Ключові слова: синтаксичний ряд, конгрегаційні системи, структура, синтаксична семантика.

Незважаючи на тривалу історію вивчення й аналізу однорідних членів речення, проблема граматичної однорідності не знайшла вичерпного обґрунтування, оскільки традиційне вчення про однорідні члени як логічно однопорядкові, морфологічно однотипні, однофункційні члени речення суперечить реальним фактам мови, втрачаючи свою достатню пояснювальну силу. Сучасна українська літературно-нормативна практика засвідчує значний розвиток і динаміку сурядних компонентів, що часто постають різнофункційними й утворюють ряд у структурі речення. Тому в сучасних умовах все актуальнішою постає необхідність нових підходів до аналізу функціонування подібних одиниць у межах простого речення, встановлення їхнього статусу та співвідношення з іншими рівнорядними / нерівнорядними структурами. Формально неелементарні прості речення з однорідними компонентами розглядалися у вітчизняному мовознавстві С. Смал-Стоцьким, М. Осадцю, В. Сімовичем, Ю. Шевельовим, Л. Булаховським, О. Мельничуком, І. Кучеренком, І. Вихованцем, І. Слинком, І. Поповою та ін. У російській, польській, сербській та інших лінгвістиках це питання знайшло висвітлення в роботах Ф. Буслаєва, Д. Овсянко-Куликовського, Д. Кудрявського, О. Пешковського, Н. Валгіної, В. Бабайцевої, В. Мігіріна, О. Сиротініної, К. Скобликової та ін. Водночас залишається нерозкритим статус однорідних членів речення у структурі формально неелементарного простого речення, їхня корелятивність / некорелятивність із сурядними компонентами. Все це актуалізує проблему співвідношення / неспіввідношення понять ряду, однорідності та сурядності й окреслення функційної специфіки їхніх складників. З поняттям ряду пов'язане поняття конгрегаційних систем, які у своїй площині адекватно втілюють амальгамність певних величин так званої однорідності. Тому актуальність дослідження посилюється тим, що сурядні комплекси, які неодноразово привертала увагу дослідників, характеризуються відсутністю єдиної інтерпретації, неоднорізно тлумачення. Для сучасної синтаксичної науки надзвичайно важливим постає з'ясування статусу понять однорідності, ряду і сурядності, їхніх дефініцій, умотивованості / неумотивованості їхнього синонімічного використання, встановлення ємності цих понять і визначення їхньої корелятивності / некорелятивності, простеження закономірностей вияву їхніх компонентів на формально-граматичному, семантико-синтаксичному і комунікативному рівнях, вияв диференційних ознак поняття конгрегаційних систем з простеженням корелятивності із погляду синтаксичного ряду.

Метою запропонованої статті є визначення поняття конгрегаційних систем, їхнього місця у синтаксисі у порівнянні із синтаксичним рядом, їхніх основних диференційних ознак, структурних та семантичних типів. Для досягнення цієї мети поставлені такі **завдання**:

- 1) з'ясування статусу категорії конгрегаційних систем у системі синтаксичних категорій;
- 2) визначення характеру конгрегаційних систем;
- 3) виявлення співвідношення понять «ряду» і «конгрегаційних систем»;
- 4) окреслення закономірностей функціонування конгрегаційних систем як предикативної одиниці;
- 5) встановлення типів семантичних відношень у структурі конгрегаційних систем.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому простежено специфіку кореляції поняття ряду із поняттям конгрегаційних систем і їхніми типами, зроблено спробу визначення ознак конгрегаційних членів речення, враховуючи нове й традиційне у вченні про другорядні члени загалом і про однорідні члени зокрема.

Практичне значення дослідження визначається тим, що його результати можуть бути використані у створенні функційної, ідеографічної, асоціативної, описової та інших українських граматики, написанні підручників і навчальних посібників для вищої школи та загальноосвітніх шкіл традиційного і нетрадиційного типу, у читанні загальнотеоретичних і практичних курсів із сучасної української мови.

Ряд – це універсальний тип найпростішої конструкції з паралельними членами, що включає такі функційні різновиди: однорідні члени речення; неоднорідні, але такі, що зорганізовані різними синтаксичними формами сурядного (пор.: приєднування, градація тощо), пояснювального зв'язків (пояснення – особливий вид